

Могка зорч вчених

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ, СОТ ТА СТАНДАРТИ ПРАЦІ

Вступ України до СОТ означає не тільки необхідність виконання країною цілої низки зобов'язань, появи нових можливостей реалізації національних економічних інтересів, а й необхідність участі в тих дискусіях, які сьогодні ведуться в світі з різних аспектів глобалізації та її соціально-економічних наслідків для різних країн.

Взаємозв'язки між торгівлею, зайнятістю та стандартами праці в процесі глобалізації залишаються в центрі інтенсивних дискусій за участю політиків, експертів, урядовців та громадських активістів. І хоча конкретні стандарти праці відрізняються у різних країнах залежно від рівнів економічного розвитку, доходу на душу населення, конкретних політичних, соціальних, культурних та релігійних особливостей та інститутів, тощо, але й сьогодні продовжуються спроби досягти консенсусу щодо того, які саме ключові (базові) стандарти мають в ідеалі застосовувати всі держави.

Вперше тема трудових стандартів в контексті міжнародної торгівлі з'явилась під час переговорів між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються. Розвинуті країни висловились за те, щоб включити до порядку міжнародних торговельних переговорів питання дотримання відповідних трудових стандартів. На користь цього було висунуто два аргументи. По-перше, представники профспілок та громадські активісти США та інших розвинутих країн заявили про те, що «несправедливі» норми та умови праці, що існують в багатьох торговельних партнерах – країнах, що розвиваються, в кінцевому підсумку створюють «несправедливі» переваги для виробників з цих країн. А тому з метою «вирівнювання умов конкуренції» розвинуті країни мають виправити ситуацію за допомогою відповідних інструментів торговельної політики.

Другий аргумент полягав в тому, що наймані працівники в країнах, що розвиваються, працюють в неналежних умовах, піддаються експлуатації, тоді як їх заробітна плата традиційно занижується. Тому було запропоновано, щоб США та інші розвинуті країни здійснили конкретні кроки з тим, щоб використати такі міжнародні механізми, як СОТ, регіональні та двосторонні торговельні угоди, тощо для забезпечення до-

тримання трудових стандартів на національному рівні.

Ці міркування в різних модифікаціях використовуються у формі «економічного» та «морального» аргументів. «Економічний» аргумент полягає в тому, що низькі заробітна плата та стандарти праці в країнах, що розвиваються, становлять загрозу самим умовам життя населення. Згідно з іншим – «моральним» аргументом – низькі заробітна плата та стандарти праці порушують права людини.

Питання зв'язку між торгівлею та стандартами праці є важливою частиною сучасних дискусій щодо проблем розвитку міжнародної торгівлі та торговельної політики. Частково це пов'язано з економічними міркуваннями, а саме – наскільки стандарти праці пов'язані з міжнародною торгівлею. Досить часто ставиться питання, а чи недотримання окремими країнами стандартів праці сприяє зниженню виробничих витрат та витрат на оплату праці, що відповідним чином посилює міжнародну конкурентоспроможність виробників?

У 1996 році ОЕСР оприлюднив результати дослідження «Торгівля, зайнятість та стандарти праці», автори якого зробили два вельми важливі висновки:

по-перше, в структурі імпорту текстильних товарів в США доміну-

вали товари з країн, де існують високі стандарти праці;

по-друге, «...ціна текстильних товарів, які імпортувались в США, як виявилось, не має зв'язку з рівнем забезпечення стандартів дитячої праці в країнах-експортерах»¹.

До речі, аналогічні висновки було отримано при аналізі потоків прямих іноземних інвестицій. Так, дослідники Браун, Діардорф та Стерн на основі аналізу досліджень на цю тему зробили висновок про те, що сьогодні «відсутні емпіричні свідчення того, що країни з низьким рівнем захисту трудових прав, сьогодні залучають прямі іноземні інвестиції»².

У цілому практично всі серйозні емпіричні дослідження засвідчили, що не існує економічних підстав заявляти про значний негативний вплив низьких стандартів праці в країнах, що розвиваються, на заробітну плату в розвинутих країнах, та, відповідно, існування «несправедливої» переваги експортерів з країн, що розвиваються, над виробниками з розвинутих країн.

Дуже часто аргумент щодо низьких стандартів праці використовується тоді, коли мова йде про умови безпеки праці та додаткові соціальні пільги, а не рівень зарплати як такої, при цьому досить часто змішуються поняття абсолютної та порівняльної переваги.

Ці та інші міркування, що акцентують увагу на питаннях стандартів праці, на думку країн, що розвиваються, є ніщо інше, як прихований протекціонізм. Одразу зазначимо, що країни, що розвиваються, зовсім не виступають проти самої концепції базових стандартів праці. Про це свідчить той факт, що ці країни, які є одночасно членами СОТ, приєднались майже до всіх базових конвенцій Міжнародної організації праці (МОП) з питань стандартів праці.

Очевидно, занепокоєння країн, що розвиваються, викликає той факт, що розвинуті країни можуть використати правила та норми СОТ для закриття своїх ринків. Мова йде про те, що СОТ може прийняти більш жорсткі вимоги щодо базових стандартів праці в контексті міжнародної торгівлі, ніж ті, які сьогодні зафіксовані в конвенціях МОП, що створить додаткові проблеми для виходу виробників з країн, що розвиваються, на ринки розвинутих країн.

По-перше, відзначимо, що так званий соціальний пункт (social clause) є складовою частиною таких інструментів торговельної політики, як, наприклад, Загальні системи преференцій США та ЄС. Ці системи передбачають застосування економічних стимулів у вигляді певного зменшення імпорного мита на товари з тих країн, де забезпечується дотримання базових стандартів праці.

По-друге, останнім часом ми спостерігаємо посилення ролі транснаціональних компаній (ТНК) в соціальній сфері. Багато ТНК розробили кодекси поведінки, які містять фактично зобов'язання компаній поліпшувати стандарти праці на своїх підприємствах, що розташовані в різних країнах світу.

Підвищена увага до запровадження відповідних соціально-економічних стандартів саме транснаціональними корпораціями пояснюється тією роллю, яку вони відіграють в світовій економіці. Крім того, одним з наслідків процесу глобалізації є поява такого феномену, як глобальне громадянське суспільство, інтереси якого представляють різноманітні за формою та статусом міжнародні об'єднання національних профспілко-

вих та релігійних рухів, правозахисні та екологічні організації, тощо³.

Слід також окремо згадати про роль споживачів в розвинутих країнах. Сьогодні набирає обертів рух «свідомих споживачів», які готові платити більше за товари, якщо вони не вироблені в бідних країнах за умов експлуатації та «потогінної» системи. Для позначення таких продуктів застосовується спеціальне маркування, а сам підхід фактично означає створення економічних стимулів підвищення стандартів праці.

Таке маркування надає споживачам інформацію про умови виробництва певного товару та, відповідно, можливість обирати той продукт, споживання якого стимулює додержання міжнародно прийнятних стандартів праці. Як приклад такої діяльності можна назвати кампанію з маркування килимових виробів (Rug-mark campaign), яку ініціювала створена в 1989 році Коаліція дитячої праці (Child Labor Coalition)⁴. У межах цієї кампанії виробники маркували килимові вироби, що йшли на експорт, спеціальними ярликами, які свідчили про те, що при їх виробництві не використовувалась дитяча праця.

Що стосується СОТ, то суто в економічному плані аргументом на користь внесення питання про стандарти праці до порядку денного може бути чітке доведення того факту, що низькі стандарти праці означають зниження виробничих витрат в цілому та, якщо низькі стандарти існують саме в експортному секторі, то ми маємо справу з так званим соціальним демпінгом, тобто з порушенням принципів чесної конкуренції, проти чого виступає СОТ.

Сьогодні ст. XX ГАТТ передбачає можливість застосувати інструменти торговельної політики (заходів), необхідних «для захисту життя чи здоров'я людей, тварин та рослин», або в зв'язку з торгівлею продуктами, при виробництві яких застосовувалась праця ув'язнених⁵. Але це положення ніколи не інтерпретувалось в сенсі стандартів праці.

Своєрідний компроміс між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються, було знайдено під час Міністерської зустрічі в Сінгапу-

рі. У Декларацію було внесено такий пункт: «Ми ще раз підтверджуємо наше зобов'язання дотримуватись міжнародно визнаних базових стандартів праці. Міжнародна організація праці є компетентним органом для встановлення та забезпечення співробітництва, і ми підтверджуємо свою підтримку її діяльності щодо їх просування. Ми вважаємо, що економічне зростання та розвиток, які прискорюються завдяки інтенсифікації міжнародної торгівлі та подальшій її лібералізації, роблять свій внесок у забезпечення дотримання стандартів праці. Ми не визнаємо за можливе використовувати стандарти праці у протекціоністських цілях та погоджуємось, що в цьому зв'язку порівняльна перевага країн, особливо країн, що розвиваються, з низьким рівнем оплати праці, не може бути поставлена під сумнів. Тому ми відзначаємо, що секретаріати СОТ та МОП будуть продовжувати співпрацю»⁶.

Якщо ж вимоги щодо дотримання базових стандартів праці (які сьогодні багатьма експертами та політиками розглядаються як права людини) все-таки стануть частиною угод СОТ, то це означатиме, що СОТ фактично надає країнам – членам цієї організації право запроваджувати торговельні санкції проти тих держав, які порушують такі стандарти. Такі санкції матимуть форму заборони імпорту товарів, вироблених з порушенням названих стандартів (або відповідного обсягу імпорту), якщо в СОТ існуватиме консенсус щодо факту наявності ганебної практики у відповідній країні⁷.

В цьому зв'язку корисно пригадати такі три основні причини цього явища:

по-перше, в країнах з недемократичними режимами уряди просто не відчують потреби в забезпеченні базових стандартів праці. У цьому разі має місце суто політична проблема, а тому міжнародна спільнота може здійснювати тиск на ці країни лише через механізми ООН та, в окремих випадках, застосовувати ембарго та інші економічні санкції;

по-друге, в країнах з низьким рівнем розвитку, які мають демо-

кратичні політичні системи, досить часто відсутні засоби запровадження відповідних стандартів праці працедавцями;

по-третє, в окремих країнах існує свідомо державна політика низьких вимог стандартів праці в окремих експортоорієнтованих виробництвах або спеціальних економічних зонах експортного спрямування. Що стосується останнього, то досить важко оцінити, наскільки саме цей елемент політики приносить очікувані результати⁸.

Очевидно, що процес глобалізації буде розвиватись й надалі, а тому всі країни відчуватимуть зростаючий вплив міжнародного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили. За таких умов дуже важливо, щоб національна економічна політика адекватно враховувала логіку та особливості сучасного етапу світового економічного розвитку. У контексті нашої теми слід відзначити, що захист найманих працівників в багатих країнах, поліп-

шення умов праці та підвищення заробітної плати в бідних не можна забезпечити шляхом нав'язування стандартів праці першими другим через СОТ, регіональними або двосторонніми угодами.

У цілому ж найкращим шляхом для розвинутих країн є розробка та реалізація такої державної політики, яка допомагала б працівникам переходити з секторів, що занепадають, до секторів, які зростають. Така політика реалізується за допомогою цілого набору інструментів, наприклад, фінансова підтримка працівників, запровадження програм підготовки, тощо.

Що стосується країн з перехідною економікою та країн, що розвиваються, то зростання добробуту та соціальних стандартів в цих країнах може бути забезпечено, передовсім, шляхом здійснення структурних та інституційних реформ, в тому числі за допомогою міжнародної спільноти.

Звичайно, наведені вище мірку-

вання стосуються й України.

По-перше, недотримання базових стандартів праці за певних умов можуть спричинити звинувачення у недобросовісній конкуренції українських товаровиробників на зовнішніх ринках. По-друге, формування позитивного іміджу країни в цілому та українського бізнесу зокрема багато в чому залежатиме від соціальної відповідальності бізнесу, реального дотримання базових стандартів праці. По-третє, зростання динаміки процесів глобалізації посилюватиме дискусії про соціальні аспекти глобалізації. А тому Україна має бути не тільки учасником тих чи інших дискусій, але й виробити свою позицію стосовно тих чи інших питань.

Ігор БУРАКОВСЬКИЙ,

директор Інституту економічних досліджень та політичних консультацій,
доктор економічних наук,
професор

ПРИМІТКИ:

1. OECD. 1996. *Trade, Employment and Labour Standards: A Study of Core Workers' Rights and International Trade*. Paris: OECD. – P. 12 – 13.

2. Brown, Drusilla K., Alan V. Deardorf and Robert M. Stern. 2002. «The Effects of Multinational Production on Wages and Working Conditions in Developing Countries» in Robert E. Baldwin and L. Alan Winters (eds.), *Challenges to Globalization*. Chicago: University of Chicago Press. – P. 13.

3. Ці питання досить детально проаналізовані в численних роботах, серед яких слід виділити Kathryn Gordon. *The OECD Guidelines and Other Corporate Responsibility Instruments: A Comparison*. OECD, Working Papers on International Investments, No. 2105/5, December 2001. В цій роботі міститься ґрунтовний огляд різних інструментів забезпечення відповідальності корпорацій.

4. Коаліція дитячої праці об'єднала декілька релігійних та правозахисних організацій, профспілок, мета яких – боротьба з експлуатацією дітей, шляхом заборони використання дитячої праці на виробництві.

5. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1994). Результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів. Офіційні документи. Секретаріат Міжвідомчої комісії з питань вступу України до СОТ // К., Вимір, 1998. – С. 467.

6. World Trade Organization, Singapore Ministerial Declaration, para. 4. WT/MIN(96)/DEC/W. 13 December, 1996.

7. Див. детальніше: Rodrik, Dani. 1997. *Has Globalization Gone Too Far?* Washington DC: Institute for International Economics.

8. Raymond Torres. *Labour Standards and Trade // The OECD OBSERVER*. – No. 202, October/November, 1996. – P. 11.

Ділова біографія

Громадську організацію «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій» було засновано у жовтні 1999 року за участю провідних українських політиків та Німецької консультативної групи з питань економічних реформ. Сьогодні Інститут складається з трьох дослідницьких центрів, зокрема Центру економічних досліджень, Центру політичних досліджень та Центру досліджень сучасного суспільства, що складаються з дослідницьких груп.

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) – неурядовий, незалежний, неприбутковий аналітичний центр, що здійснює економічні дослідження та надає консультації в таких сферах, як фінансова, соціальна, енергетична та монетарна політика, політика обмінного курсу, структурні реформи, розвиток фінансового ринку, тощо.

Основні продукти Інституту: аналітичні та наукові роботи з поточних питань економічної політики України; консультативні роботи та книжки. Регулярні публікації ІЕД – Економічний моніторинг (місячний, кварталний, річний), Моніторинг інфраструктури України, Макроекономічний та Податковий прогнози, Дослідження ділового клімату (квартальні опитування підприємств, спецвипуски).

Експерти Інституту постійно співпрацюють із зарубіжними науковими, інформаційно-аналітичними установами та міжнародними інституціями, громадськими організаціями та урядовими установами. Беруть участь у міжнародних конференціях, засіданнях «круглих столів» та інших заходах. А також організують та проводять власні заходи.